

RECUILL DE FETS DE SALUT I VIDA A CALONGE EN LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

JOSEP VILAR i BONET

Els fets que relataré inicien la meua aportació a la recordança d'un passat no gaire llunyà de la vida a Calonge. Mantinc un record ben clar del que podreu llegir a continuació; la majoria són vivències personals i les poques coses que no he viscut em foren referides quasi totes pel meu pare, que fou un home de memòria fidel. Queda, per tant, excusada la no-inserció de bibliografia.

1. LA NISSAGA MÈDICA CALONGINA

És un fet curiós que a la nostra vila s'hagi manifestat una tendència significativa a l'estudi i la pràctica de la medicina. Així, entre els anys 1910 i 1980, hem sigut 18 els fills de Calonge –entre ells 2 de Sant Antoni– que, amb un elevat llistó professional, hem exercit com a metges o cirurgians. Dels 18, 9 hem estat radicats sempre a Barcelona, ocupant llocs destacats en diferents hospitals; 1 a Girona ciutat i 5 en localitats de la mateixa província. Només 2 exerciren sempre a la vila que els havia vist néixer; foren Genís Ponjoan i Baldiri Viladesau, coneguts familiarment com el Sr. Nisu i el Sr. Baldiret.

Fig. 1. Casa de Genís Ponjoan, "Can Nisu" (carrer Sant Joan o de l'Educació).

En aquest període també estudiaren medicina –i la majoria encara l'exerceixen– 9 ciutadans més, entre els quals hi ha les primeres 2 noies – ara ja mares de família–, fills o néts, la majoria, d'algun dels 18 metges referits, i que, si bé no han nascut a Calonge, sí que han estat ben relacionats amb la vila. Els podem considerar fills de Calonge i així seríem 27 en total.

No crec que m'equivoqui en asseverar que cap més poble o vila de la província de Girona, i molt probablement de tot Catalunya, no ha donat tants metges al Principat.

En el període marcat, i fent costat als metges, les altres professions escollides pels calongins han sigut: advocats (6), enginyers (4), farmacèutics (2), filosofia i lletres (4), odontòleg (1), economista (1), sacerdots (4), veterinaris (2), militar (1), mestres homes (9), mestres dones (5) i músics (22). D'aquests darrers, 4 a dedicació completa i la resta amb un altre ofici. Per nombre total, destaquen els metges (27), seguits dels músics (22) i dels mestres (14 entre el dos sexes). Hi ha un bon nombre de persones (88) dedicades a la Cultura en el termini de 70 anys en una població d'uns 3.000 habitants de mitjana.

El Sr. Nisu va néixer el 1864. Després d'una curta estada com a metge a Tordera, vingué al poble amb motiu de la mort del seu cosí Artur Ponjoan, conegut com el Sr. Arturo; aquest fou pare de quatre fills, dels quals dos estan comptats entre els metges nascuts a Calonge. La mort del Sr. Artur

va consternar la població. El seu enterrament va ser una cerimònia molt concorreguda. La família Ponjoan donà a Calonge els metges de finals del segle XIX i del començament del XX. En la segona desena del segle XX, el Sr. Nisu, que morí el 1917, als cinquanta-tres anys, a causa d'un tumor, ja va estar acompanyat pel Sr. Baldiret, que es va jubilar el 1940. El primer metge forà fou el Sr. Xipell, que vingué a substituir el Sr. Nisu. Amb ell han sigut 8 els metges forans que han tingut cura de la salut dels calongins en l'esmentat període 1910-1980. Els metges nadius ens hem limitat a donar-los suport sempre que hem pogut.

El Sr. Nisu fou tan estimat com el Sr. Artur. A més del seu exquisit esment com a metge, mantingué una notable activitat social, projectada especialment sobre una institució, El Casino Obrero La Fraternidad, que, en reconeixement, posà la seva fotografia a la Sala Gran. La seva vida va ser curta. Fou exponent dels contrasentits a què està sotmesa la naturalesa humana.

Els metges forans que en el període assenyalat varen exercir a Calonge (8 en total), se'ls conegué pel seu primer cognom.

En la primera meitat del segle, les paraules *metge* i *doctor* no eren considerades sinònimes. Atès que culminar el doctorat suposava examinar-se d'algunes assignatures a la Facultat de Medicina de Madrid i des-

prés tornar a la Universitat Central a presentar i defensar la tesi, eren realment pocs els professionals que assolien el títol de doctor.

Conegudes ja les dades nues, reals, elucubraré una mica. Si la dedicació d'una església a sant Cosme i sant Damià hagués correspost a Sant Cebrià dels Alls en lloc de correspondre a Sant Cebrià de Lladó, algú podria pensar que el nostre vent estimat, la tramuntana, havia anat infontent a Calonge la influència patronal.

Tornant a la realitat, aquesta curiosa tendència és molt probable que tingui relació purament amb el desig d'ajudar el proïsme.

Fig. 2. Carrer de Genís Ponjoan

El coneixement de la naturalesa humana, bona i malalta, ha sigut i continua essent molt apassionant. La malaltia ha sigut sempre motiu de preocupació i el desig d'esmenar-la el nord de la família sanitària.

2. CONDICIONAMENTS DE L'ASSISTÈNCIA MÈDICA

Essent molt menut, em va quedar ben gravada la realitat d'una associació local anomenada La Germandat. Quasi bé totes les famílies del poble hi estaven associades i recordo que a casa es deia: “demà es el diumenge que cobren la Germandat”, i en aquest deure no s'hi podia faltar. Em veig, com si fos ara, acompanyant el meu pare a pagar la quota mensual, primer als baixos de l'edifici del carrer Major, a la cantonada amb el carrer Sant Joan o de l'Educació, i, més tard, a la casa situada a l'avinguda Sant Jordi, a la cantonada amb el carrer Nou.

Durant els anys de la meua infantesa i adolescència, foren especialment dues les malalties el diagnòstic de les quals s'assumia amb veritable pànic. La primera, la tuberculosi, i particularment la localització pulmonar; la paraula *tísic* estigmatitzava. Afectava especialment la joventut i contra ella el metge no podia fer més que aconsellar un canvi d'aires. Limitant-me a la proximitat (érem veïns a la plaça del Castell), recordo en Salvador Vergeli, conegut com en Badó Carreté, que va passar una llarga temporada al mas Marcó (el primer a la dreta en baixar la Ganga, camí de la Bisbal). Ell es va curar, però la seva mare i una germana sucumbiren a la malaltia.

La medicina s'afanyava a cercar fàrmacs que poguessin curar, però durant molt de temps foren simples intents terapèutics. En la dècada 1920-1930, un dels tisiòlegs preeminents de Barcelona fou el Dr. Sayé; en aquell moment assajava les sals d'or, però fou una novetat vana i calgué esperar fins el 1947, en què, amb el descobriment de l'estreptomicina, es va entrar en el veritable tractament de la tuberculosi.

L'altra malaltia eren les febres tifoparatífiques, veritable cavall d'Atila d'estius i tardors. Tinc el record d'haver vist transportar a l'esquena de dos homes la banyera de La Germandat; que

Fig. 3. Casa de la família Ponjoan (carrer Pedró)

era portada a la casa del tifòdic que necessitava la balneoteràpia freda per tal de rebaixar la febre alta que el consumia. Amb l'aparició del Piramidon, el 1935, es va deixar d'emprar aquell estri. El pas definitiu es donà en poder utilitzar la Cloromicetina (1948).

Calia vetllar els malalts greus i amb aquesta finalitat La Germandat establia torns entre els associats. Amb aquest escalf humà, prova de la compenetració del poble amb les famílies que ho necessitaven, i també amb l'ajuda pecuniària, s'anava forjant, voluntàriament, l'embrió de l'Assistència Social.

Em sembla oportú explicar com em vaig decidir a estudiar medicina. A la família no hi havia antecedents i, si no hagués tingut lloc la Guerra Civil, molt probablement hauria estudiat enginyeria. Durant onze mesos vaig viure les penalitats dels fronts de guerra i, si bé no vaig ésser ferit ni vaig emmalaltir, vaig poder veure que era molta l'ajuda que el proïsme necessitava. Vaig tornar de la Milícia amb la idea clara de començar a estudiar medicina. En cap moment de la meua vida professional m'he penedit de la decisió presa; al contrari, entenc que, mentre hom pugui, ha d'arribar en la seva vida al més lluny possible. Vull retre homenatge al benvolgut Dr. Josep M. Vilaseca i Sabater, que en tot moment em va ajudar, fins i tot a cercar allotjament a Barcelona en el difícil moment de

Fig. 4. Casa de Baldiri Viladesau (carrer Major)

Fig. 5. Casa de Francesc Xipell (carrer Sant Joan o de l'Educació)

l'octubre de 1939. De la seva mà, vaig entrar el 29 de setembre de 1941, com a alumne intern, a la Clínica Médica A, que encapçalava el mestre Dr. Agustí Pedro i Pons, i en aquell cercle de veritables amics. El Dr. Vilaseca m'apropà al Dr. Pere Farreras i Valentí, que per a mi va ser com un germà gran.

En els meus anys d'estudiant i també de metge novell, si bé ja no vaig viure la medicina que es pot qualificar de primitiva, o almenys de penosa, dels metges Srs. Nisu i Baldiret, sí que els recursos diagnòstics i terapèutics eren molt inferiors als del moment present. No obstant això, l'esforç en investigació clínica (s'ha dit amb raó que el malalt ha sigut sempre font d'inspiració) ens permetia saber, amb la certesa que era possible, quina malaltia teníem davant i què es podia fer en aquell moment. A partir de l'any 1946 ja disposàvem, per intercanvi amb la Revista *Medicina Clínica*, de revistes mèdiques de tot el món i, per tant, la informació del moment estava al nostre abast. En el meus cinquanta-sis anys d'exercici professional, he tingut el privilegi d'assistir a un canvi tan profund com no podia somniar cap metge que mereixés el qualificatiu de capdavanter el 1940.

Sentir vocació és una qüestió important per poder desenvolupar bé qualsevol activitat, però dues són les professions assenyalades com a prototipus vocacional: el sacerdot i la medicina. Com a exponent de la vocació, referiré uns quants fets destacats de la vida d'un dels metges calongins que no he conegut. Vaig saber d'ell primer a través d'explicacions del meu pare i més tard per la seva filla, que amb vuitanta-cinc anys continua amb el cap ben clar. Fou en Josep Reixach i Margarit. Va néixer a Calonge el 1880, fill del veterinari Reixach i de la pubilla Margarit, mestressa dels masos de can Margarit de Dalt i de can Margarit de Baix.

El veterinari Reixach volia que el seu fill fos clergue. En aquell temps la voluntat del pare solia convertir-se en obligació per als fills i, així, el noi fou portat al Seminari de Girona contra la seva voluntat. El jove Reixach, que no tenia vocació d'eclesiàstic, va aguantar un temps en el Seminari Menor, però, ben convençut que no estava cridat al sacerdoti, va tenir la valentia de dir que no podia continuar.

El seu pare era un bon home, imbuït de la idea que el passaport segur per a la vida eterna solament s'aconseguia fent-se capellà, frare o monja. Un cop va haver deixat el Seminari, la mare afermà la protecció maternal i va donar suport al noi moralment i materialment. Així, essent mestressa, va vendre un camp gran i obtingué la quantitat de 800 duros (4.000 pessetes). Amb aquest diner, en Josep Reixach va poder cursar el batxillerat i, més tard, matricular-se a la Facultat de Medicina de Barcelona. En el transcurs de la carrera va guanyar-se la vida treballant en hores lliures a la Quinta de Salut l'Aliança, centre bàsic del prestigiós Dr. Girona. Assolida la titulació de llicenciat en medicina i cirurgia, Josep Reixach i Margarit va declinar l'ofertament d'integrar-se en el cos facultatiu de la Quinta.

Sens dubte no li agradava la vida de ciutat i, enyorant la natura de la seva infantesa, va tornar a l'Empordà. Palafrugell va ser la localitat en la qual va exercir de metge i on fou ben estimat per la seva clientela. El 1919, quan tenia trenta-nou anys, el Baix Empordà va sofrir una epidèmia de tifus, poc després de la terrible pandèmia gripal. El metge Reixach també va contraure la tifoïdea i, malauradament, va sucumbir a la malaltia, víctima, sens dubte, del seu zel professional.

Referint-nos a las primeres dècades del segle XX, cal pensar com es devien sentir els metges davant la manca de mitjans de diagnòstic i de tractaments efectius per a processos greus i freqüents. El mal sempre fa patir, tant al malalt com a la família i als metges; sentir-se impotent és terrible. L'any 1933, per als malalts amb bronco-pneumònia, l'oli camforat era l'únic recurs de què disposava el Sr. Baldiret. Poc després vingueren les primeres sulfamides, proporcionades per la química farmacèutica alemanya; foren el Dagedan, més tòxic que efectiu, i el Prontosil Rubrum; aquest, almenys, tenyia l'orina de vermell.

En començar la tercera dècada del segle XX es va associar a l'anunci *farmàcia* el de *centre d'específics*. Això suposava que aquella farmàcia tradicional, amb bonics i artístics pots que contenien les diverses herbes que el farmacèutic reduïa a pols, pesava i incorporava a les dites fórmules magistrals, va veure sorgir en els prestatges una competència integrada per caps de formes i coloraines diferents, amb noms en general comercials (per exemple, la pols de fulles de digital, convertida en Digoxina), però amb l'avantatge que el preparat era més pur i la dosificació més precisa. S'iniciava una nova era. Els metges i farmacèutics d'aquella època no podien imaginar-se que, a fi de segle, s'arribessin a editar grans volums amb noms i qualitats dels molts fàrmacs que s'estan utilitzant i que permeten curar, o almenys alleujar, el sofriment humà.

He remarcat al principi la data de 1980, amb la qual ultrapasso bastant l'any 1950. Ho faig per considerar que es va produir un canvi assistencial important. De 1917 a 1980 tingueren cura de la salut dels calongins 8 metges que no eren fills de Calonge. El primer va ser el Sr. Xipell. En anar-se'n a Austràlia el 1928, va ser substituït pel Sr. Herrero, i el 1931 a aquest el va succeir el Sr. Barris. Els dos metges forans que han donat tota la seva vida professional a Calonge han sigut els amics Joan Turró i Corominas, i Agustí Cortés i Camats. Ambdós assoliren la jubilació a la vila, el primer amb quaranta-sis anys d'exercici i el segon amb trenta-nou. Tant l'un com l'altre continuaren a la vila. En Joan Turró vingué acabat de casar i morí aquí l'11 de maig de 1987. La circumstància següent va motivar que s'instal·lés a Calonge. El meu cosí germà Juli Pallí i Bonet va començar el batxillerat com a estudiant lliure. El preparava el mestre Sr. Pascal, acabat d'arribat a Calonge. El Sr. Pascal va acompanyar en Juli, el juny de 1932, a l'institut de Figueres per tal d'acomplir el tràmit dels exàmens. Joan Turró, aleshores metge novell, acompanyava

amb la mateixa finalitat el seu germà petit, Josep. Així es forjà primer una coneixença i després una amistat entre els dos acompanyants.

En aquell temps els metges de Calonge eren el Sr. Baldiret, que ja vorejava els setanta anys i el Sr. Barris. D'aquest diré que va venir a Calonge de pas, ja que tenia la idea de fer-se dentista, desig que convertí en realitat i poc després començà a exercir com a tal a Sabadell. Aprofitant aquesta circumstància, gairebé de buit professional sanitari, el mestre Pascal va encaminar el metge Turró cap a Calonge.

Poc després, va venir també el metge Morlius; així, i durant un curt temps, Calonge va tenir 3 metges. Després de 1939, els nous metges forans foren Antoni Llorens i Bru (1940-47), Francesc Rusalleda i Ribas (1947-54) i Agustí Cortés i Camats (1954-93).

El poble ha sigut pedrera de metges, però professionals forans han tingut interès a assentar-s'hi, i algun, com Agustí Cortés, encara hi viu.

La relació metge-malalt s'acomplia sota el tipus dit "aconductat", que era l'habitual tant als pobles com en poblacions grans i fins i tot en ciutats. El pagament d'una mòdica quantitat mensual o anual cobria l'assistència mèdica primària de tota la família. Si bé cada família solia utilitzar els serveis d'un sol metge, quasi totes les cases estaven aconductades a tots dos, per si necessitaven els serveis de l'altre metge. Aquesta modalitat va persistir fins ben instaurada l'assegurança de malaltia. Com que la

quantitat era mòdica i la nova Seguretat Social també pagava poc al metge, durant un temps les famílies van continuar amb l'aportació, aleshores voluntària.

Un dels metges tenia la condició de metge titular, un escalafó dependent del Ministeri de la Governació que va continuar durant anys amb el caràcter d'Assistència Pública Domiciliària, i la seva finalitat era l'atenció dels desvalguts que no tinguessin cobertura de la Seguretat Social. A més, el metge titular era inspector sanitari local.

Els metges de Calonge varen viure bé, però mirant el que gastaven.

Fig. 6. Casa de Josep Mª Vilaseca (carrer de la Rutlla).

3. LA NUTRICIÓ A CALONGE DURANT LA DÈCADA 1925-1935

D'un temps ençà, s'ha posat de moda referir les excel·lències que per a la salut té la dieta mediterrània. Seguint-la, hem anat menjant des de la infància, amb un cert parèntesi marcat pels dèficits ocasionats per les dificultats alimentàries del període 1936-1939, que, amb relativa intensitat, s'allargaren fins entrada la dècada dels cinquanta.

La millora alimentària es consolidà en començar la tercera dècada del segle XX, quan la industrialització del país va fer que molts obrers s'anessin acostant al nivell adquisitiu de l'anomenada classe mitjana. (A ningú que tingui dots d'observador se li escapa que la talla humana ha anat augmentant en el transcurs del segle XX.)

Quan vaig arribar a Girona, la tardor de 1931, per començar el batxillerat, un dels aspectes que destacaven era la radicació de dos regiments de soldats: l'un era d'artilleria pesada, els servidors del qual eren nois bastant benplantats, i l'altre d'infanteria, els membres del qual no anaven amb camió com els primers sinó a peu, i portaven un màuser penjat del muscle esquerre, arma que quasi tenia tanta llargada com l'alçària del noi, o bé servien d'atzemblers dels muls que transportaven les metralladores i la munició. Aquests eren nois d'estatura notablement escassa, fins al punt que els marrecs que estrenàvem batxillerat, els qualificaven de "pipis". Procedien de zones en general deprimides i eren enviats al Principat pel costum de portar els quintos a complir el servei militar lluny del lloc de naixença.

Fig. 7. Casa de Joan Turró (carrer de la Rutlla).

Fig. 8. Consultori de Joan Turró (carrer de la Rutlla).

Aquesta diferència d'estatura era tan marcada com l'acabo de descriure, però, atès que el Principat tenia unes condicions privilegiades en relació amb bona part de la resta del país, el Sr. Baldiri Viladesau, que era metge titular de Calonge i que any rere any tallava els quintos, ja havia observat que la talla creixia. Ho va poder reafirmar quan, el 1938, ens va tallar als quintos del 41, que poc després fórem batejats amb el nom "la lleva del biberó". Amb només disset anys, la majoria dels companys sobrepassàvem clarament la mitjana que el Sr. Baldiret tenia anotada. El creixement progressiu era exponent de la millora experimentada per l'alimentació.

A Calonge, durant la meua infància i adolescència, l'horari dels àpats ja era l'europeu. S'esmorzava abans de les 8 del matí, es dinava poc després de les 12 i se sopava entre les 7 i les 8 de la tarda o del vespre; per tant, a l'estiu sopàvem amb llum de dia.

L'horari de l'escola era de 9 a 12 i de 2 a 4 de la tarda; així, quedava temps perquè els mestres poguessin fer als vespres les classes d'adults als nois i noies, per separat, que ja treballaven, però que sentien la necessitat d'assolir una millor preparació de la que havien aconseguit.

La jornada laboral era de 48 hores setmanals. A les 8 del matí i a les 12 del migdia, i a les 2 i a les 6 de la tarda, se sentia a Calonge la sirena de Can Mario, llavors ja Manufacturas de Corcho Armstrong a Palamós.

L'esmorzar era senzill, amb variacions segons la classe de treball. Els adults sovint menjaven la verdura que podia haver sobrat de la bullida del vespre abans, però passada per la paella amb un trosset de cansalada. En el dinar, d'una manera quasi uniforme, es menjava, tots els dies laborables, un plat soper d'escudella, seguit de la carn d'olla amb patates també bullides. A continuació, fruita o un recuit, segons els mesos de l'any, o bé panses, figues seques o ametlles torrades.

L'escudella era un plat tan típic i estimat que a les cases es preparava

amb tota cura. Es posava l'olla al foc de carbó de suro o d'alzina a les 9 del matí, per tal que a les 12, homes i mainada tinguessin a punt el dinar. Afegiré que durant el període de l'octubre de 1936 al juny de 1937, en què vaig cursar a l'institut de Sant Feliu de Guíxols el darrer curs de batxillerat, els dies que, per tenir alguna classe a la tarda, havia de dinar a Sant Feliu, a la Fonda de Sant Elm sempre em serviren escudella i carn d'olla.

Els dies d'hivern, amb un fred intens –l'anomenat fred negre–, amb glaçada immediata de la roba que s'estenia a fora, la pasta de l'escudella, que habitualment era arròs i fideus, se substituïa per farina de blat de moro –el farro– acompanyada de cigrons i d'una mica de pebre negre –el dit pebre bo– empolsat. La calor només venia d'un braser o de la llar de foc; per això, l'escudella, ben espessa, es mantenia més temps calenta.

Al juliol, quan els horts ja ens obsequiaven amb bons tomàquets, es trencava una mica la monotonia del bullit. La carn, ben variada, amb la pilota, les botifarres negra i blanca i les patates, es barrejava a la cassola amb el tomàquet i així es modificava la vista i el gust. També s'afegia una mica de salsa de tomàquet al gran plat d'escudella amb arròs i fideus, sempre ben espès.

El berenar, a les 5 de la tarda, era senzill: pa de llesca amb sal, oli i llonganissa, o bé pa sucat amb vi i ensucrat, o torrada amb una mica d'arengada o bescuits de forner amb xocolata.

Fig. 9. Casa d'Agustí Cortés (avinguda Sant Jordi).

El sopar era sopa de pa amb caldo del migdia i de vegades amb un ou, i de segon verdura bullida amb patates, granes bullides o patates fregides. En general, només la mainada menjava tall, quasi sempre carn de be a la brasa, o bé cervell de be fregit, i els nois testicle de be o de porc tallat a rodanxes i fregit (les turbes).

Quan s'esqueia, els grans menjaven alguna classe de peix: verat, rogers, sardines, peix de l'art (xarxa gran que s'estirava des de la sorra) o bé truita a la francesa o ou ferrat. La mainada i els vells, una tassa de llet abans d'anar a dormir.

Els diumenges i dies de festa, es canviava el menú de treball pel de festa. Com a primer plat, dominaven l'arròs a la cassola o els macarrons al forn, utilitzant la dita cuina econòmica, que funcionava amb trossos de rabassa de bruc i carbó de coc, importat d'Anglaterra, i de segon, pollastre amb bolets o rostit al forn. Els dies de festa el pa era de barra en lloc de les llesques habituals del pa de dos quilos, que s'assecava menys. S'acabava amb flam o crema fets a casa, de vegades brunyols tradicionals o de pastar i coure, un tortell, braç de gitano o pastes fines.

També menjàvem lluç, rap o altres peixos i, en festes molt senyalades, fins i tot llagosta.

Els dies festius l'esmorzar també era diferent; quasi sempre la base era xocolata desfeta amb pa torrat tallat a tires, melindros o croissant. Seguia la tassa de llet amb un raig de cafè. Abans de 1936 ja hi havia cafeteres elèctriques, però habitualment s'usava la barretina.

Com que generalment les mares eren les cuineres, si bé el diumenge tampoc sortien gaire de casa, el sopar se simplificava. No recordo que els avis ni els pares anessin mai al cinema, si bé ens donaven diners per pagar la nostra entrada i l'àvia Maria, 20 cèntims per comprar, a la mitja part, un brioi amb una mica de crema, que era d'allò més bo. Mentre s'estava fent el dinar, es feia bullir una olla grossa amb patates mitjanes sense pelar. Això es feia en anar a preparar el sopar, i després es tallaven fines i es posaven a la paella a fregir. Una mica dauradetes eren delicioses, i més acompanyant-les amb una truita a la francesa.

La llet, en general, era de vaca. Els vaquers la repartien a domicili, entre 6 i 7 de la tarda, a peu i emprant una espècie de cantina amb nansa i galet, que en devia contenir 10 o 12 litres. Si bé eren diversos els repartidors, el consum era petit. Als comerços d'alimentació ja hi havia llet condensada.

De formatge, se'n menjava poc. El pare, quan anava a Sant Feliu per feina, en solia portar un de bola, vermell.

L'oli d'oliva, per a molts de l'olivar propi, es feia servir especialment per amanir o enciamar, però per a la cuina la base era el llard de porc. Aquest animal, més gustós que els exemplars actuals, era juntament amb el be –menys vegades xai de llet i més moltons o ovelles del país i també portades de Sòria– la base de l'ingrés proteic.

Fig. 10. L'ordinari. Servei diari de paquets.

A pesar que la certa preocupació actual per por de la possibilitat, molt llunyana, de la encefalopatia espongiforme llavors no existia, a l'escorxador de Calonge no se sacrificaven vedelles, bous ni vaques, ni tampoc cavalls. Es va haver d'arribar a l'any 1937, amb l'escassetat d'aliments, perquè es comencés a vendre vedella congelada procedent de l'Argentina.

Com a excepció, remarco que per la Festa Major d'estiu dels anys 1934 i 35 els carnisers, que llavors eren quatre i formaven una pinya, mataren cada any una sola vedella, nascuda i criada al terme municipal segons les regles tradicionals. El primer dia en venien poqueta i, com que no tenien frigorífic, no quedava altre recurs que baixar cadascú el sobrant, col·locat dins d'una cistella grossa o dins d'un sac, al seu pou o cisterna, just arran d'aigua. Sens dubte, aquest refrigerador d'ocasió, que no devia baixar de 18°, era més favorable per a la conservació que la temperatura de la botiga una tarda i nit del mes de juliol. L'endemà tampoc en venien gaire i, per tant, no els quedava més remei que enterrar la carn de vedella que quedava. No obstant això, en aquells anys i abans, la gent de Calonge que anava a Barcelona, Girona, la Bisbal, etc., i dinava en un restaurant menjava vedella, però al poble, mentre podien escollir, les compradores no sospiraven per la vedella.

Anyells i porcs eren els reis de les carnisseries. Els acompanyaven pollastres i més be, gallines ben grasses, que ja feien pocs ous, conills i, en determinats moments de l'any, oques i ànecs.

Moltes famílies es criaven els seus pollastres, o almenys els engreixaven; d'altres els compraven en cases de pagès. Amb aquesta carn se celebraven millor les festivitats. No puc deixar de dir i recordar la il·lusió amb què criatures i també grans esperàvem que la lloca posada en un racó fosc de la casa arribés al dia 21, en què ja veïem que algun pollet començava a treure el cap al costat de la mare. Quan ja n'hi havia més d'un, els trèiem i els portàvem a la taula de la cuina, on els donàvem una mica de vi i, picant amb el dit, els induïem que mengessin una mica de mill. Després, tots els nounats es dipositaven en un cistell folrat de draps de llana i tancat, esperant que haguessin nascut tots i poder donar la llocada a la mare.

Quant als conills, se'n criaven a la majoria de les cases. Era tradicional utilitzar les caixes grosses de tabac, comprades als estanquers, per a la construcció de les gàbies, amb la seva conillera. Les dones, i també la mainada en sortir de l'escola, anaven a cercar les herbes adients per a la nutrició dels conills. El sacrifici dels conills a punt per menjar es feia en el pati de les cases. La pell es desenganxava molt bé i, per tal que s'assequés, es llançava contra una paret del pati, a la qual s'enganxava. Per corroborar la importància que tenia la pell de conill, el parracaire passava regularment per tot el poble demanant a crits: "Qui té pells de conill?".

4. L'AIGUA PER A L'ÚS DOMÈSTIC

Al nucli del poble moltes cases només disposaven d'una cisterna a la qual es procurava que anés tota l'aigua que es recollia dels teulats, però no totes eren d'obra ni estaven ben segellades; alguns propietaris es consideraven privilegiats per tenir-ne de roca viva. Totes sempre perdien aigua. En aquesta part de la població eren menys els que disposaven d'un pou fondo, els quals, a pesar de la fondària, no eren abundants. En resum, calia estalviar l'aigua, especialment quan s'arribava al mes de juliol. Hi havia dos pous de servei públic: l'un a la mateixa plaça Major i l'altre a mitja baixada del carrer de la Barrera. No recordo que mai es digués que s'havien eixugat, però calia tirar bé de llibant per omplir la galleda; eren un pur recurs.

Amb aquesta escassetat d'aigua no es podia pensar en els inodors, que ja existien a les ciutats. Per a les aigües fecals, hi havia les fosses sèptiques i els pous secs. Els carros dels hortolans, com a precursors dels moderns camions cub, anaven alleugerint els dipòsits quan feia falta. No obstant el que acabo de dir, hi havia un parell de carrers privilegiats. No vaig preguntar mai en quin moment s'havia fet la conducció, però certament les cases del centre de la vila drenaven a un desguàs que arribava a la riera de la Ganga, just a la banda sud del pont de la carretera de Romanyà. La boca distal de la conducció quedava tapada per una planxa metàl·lica que permetia drenar per la part inferior. Abans plovia més que ara, però a l'estiu la Riera estava ben seca.

La portada d'aigua des dels pous fets al pla de Calonge al dipòsit del Pedró va marcar un canvi; es va poder realitzar en la dècada dels cinquanta, però no va solucionar tots els problemes.

(Eludeixo les urbanitzacions, el desenvolupament de les quals començà en aquella època.)

Relacionat amb l'aigua, faré esment que l'ictus apoplèctic –la feridura– era un accident vascular bastant freqüent. A moltíssimes cases hi havia algú “ferit” que es movia amb més o menys dificultat, però incapacitat per al treball. En l'època a què em refereixo, no es parlava de si es tenia el colesterol alt o baix, però sí que l'accident vascular es relacionava amb l'altre component de l'ateroma (enduriment i disminució de calibre de les artèries), que és el calci, element que contenia en excés l'aigua de la majoria de pous.

Certament ja es podia beure aigua embotellada, però abans de 1936 no en recordo d'altra que el Vichy Catalán. A Calonge només es venia a la farmàcia; aquest detall ja fa pensar que el seu ús quedava reservat als malalts.

Era molta la gent que bevia aigua de cisterna. Com que els usuaris s'adonaven que no era cosa gaire sana, les cisternes es netejaven una vegada l'any, lògicament a l'estiu; es veia si seguien vives les anguiles, que eren hostes habituals del pouet, i en acabar la feina les tornaven a col·locar en el mateix pouet, havent-hi tirat abans unes galledes d'aigua. Les anguiles es devien menjar els mosquits que hi baixaven, que, altrament, s'haurien multiplicat amb l'aigua de pluja de la tardor. Era preceptiu no deixar anar aigua a les cisternes els mesos que no tenen “r”; per tant, es recollia de setembre, després que els teulats s'haguessin netejat, fins a últims d'abril. A pesar d'aquest primitivisme, se sobrevivia.

A les fonts foranes, llavors probablement menys contaminades que ara, només s'hi anava d'excursió o a fer la costellada. Abans de beure, hi havia el costum de menjar un trosset de xocolata. Aquestes fonts eren ben estimades per la molta gent que treballava al bosc.

5. MITJANS DE LOCOMOCIÓ A CALONGE ENTRE ELS ANYS 1920 I 1940

Durant molts d'aquests anys el mitjà fonamental fou l'espardenya. Al pare no li suposava cap gran sacrifici, ja que tenia un clar sentit del deure, anar a Palamós a peu passant per davant de can Rotllan de les Roques, enfilant el corriol del puig Sopera i arribar al camí veïnal, actualment carretera asfaltada, un dia sí i un altre també. Després d'una jornada de treball, a les 6 de la tarda, quan ja havien plegat els seus tapers, feia cinc quilòmetres per complir el càrrec, no remunerat, de secretari de la Comissió Liquidadora de la Banca Matas, que havia fet suspensió de pagaments i havia deixat penjats un conjunt d'industrials i també de petits estalviadors de la comarca. En aquell moment (1925), 200.000 pessetes (40.000 duros, que es deia) eren una fortuna. Ja es pot imaginar el lector, que

tornava sol, i de nit, pel mateix camí. És veritat que podia llogar el carret amb molles d'en Mateu Batallé, però no sempre el podia tenir a la disposició i en Mateu tampoc s'hauria pogut esperar hores. Amb aquest vehicle d'en Mateu, vaig acompanyar-lo algun diumenge a la tarda a la Bisbal, passant per la Ganga, ja que calia consultar algun assumpte relacionat amb la Banca Matas amb l'advocat Sr. Escoda. A la tornada, en arribar al Km 9, calia baixar del carret, perquè l'animal no podia tirar amb el pes de dos homes i un marrec.

Fig. 11. Primer automòbil de la població, propietat de la família Roura Batet. Primers anys del segle XX.

Si una feina precisa (fer la venda d'una bona partida de taps o de caracs o comprar una partida important de suro d'Andalusia o d'Extremadura) obligava a anar a Sant Feliu de Guíxols fora de l'horari del cotxe de línia, que ja passava regularment per la cruïlla, el meu pare, que llavors no tenia els quaranta anys, també feia el recorregut a peu, passant pel Clot de la Dona Morta. En arribar a can Baldiri de la Guarda, agafava la carretera de Palamós a Sant Feliu de Guíxols; considerava que així feia dreuera.

Recordo que el 1924, el metge Sr. Xipell quan venia a casa lligava el seu cavall per la brida a la reixa d'una de les finestres dels baixos. Amb un bon cavall i una bona tartana, podia fer la visita domiciliària amb més comoditat que anant a peu; i més encara si en arribar al domicili el seu dispeser, en Salvador Molla, li cuidava bé el cavall.

En aquella època, la Societat Automobilística Ribot-Font-Artigas, que tenia la concessió Caldes-Palafrugell-Figueres, no servia el poble de Calonge. Però en Rafel Llorens, conegut com en Rafel Tartaner, ja va

adquirir dos “autocars” Ford, del cèlebre model T (tipus de vehicle que durant molts anys vàrem veure a les pel·lícules del cinema mut). Aquells precursors dels *pullmans* actuals i que jo –nano- vaig gaudir, tenien carrosseria de fusta (com els tramvies de Barcelona), rodes de goma massissa i llum de carbur! Aquests cotxes portaven a la Vall d’Aro els calongins que volien anar a Girona. El tren de Sant Feliu sortia a les 7, arribava puntualment a Castell d’Aro a les 7.15 i a les 9 baixàvem a Girona. Al capvespre esperaven els viatgers que tornaven a casa, i solament els dies de lluna plena era quan es circulava amb certa seguretat. Una vegada recordo que en vaig veure un de bolcat a la riera, davant de l’escorxadó.

No obstant això, tan magnífics vehicles, ni tampoc un taxi marca Elizalde, no varen aconseguir arraconar la tartana. L’Elizalde era negre i recordo que tenia bastant bon aspecte, però sempre s’espatllava –i no només el d’en Rafel Tartaner–, fins al punt que es va generar la frase “Elizalde ni de balde”. Amb l’excepció del parèntesi de la Hispano Suiza, que foren bons cotxes, calgué esperar que el 1958 sortissin de la fàbrica SEAT de Barcelona els primers 600. Encara que projectat per la FIAT, aquest va ser el primer cotxe fet al país en sèrie.

Amb la tartana d’en Norat (la menava l’Honorat Puigdevall) es va poder anar, matí i tarda, a Palamós fins el 1939, quan ja feia anys que havien quedat arraconats els FORD T d’en Rafel Tartaner; els Hispano Suiza de Ribot Font i Artigues els hi havien fet la pols.

L’estalvi era en aquells anys una obligació ben acollida. En Norat fins i tot estalviava el fre de la tartana, sense posar, però, en perill la vida dels viatgers ni la pròpia. Sortia de can Rafel, al carrer de la Rutlla, que en aquella època era de direcció doble, creuava la plaça de la Concòrdia, pel

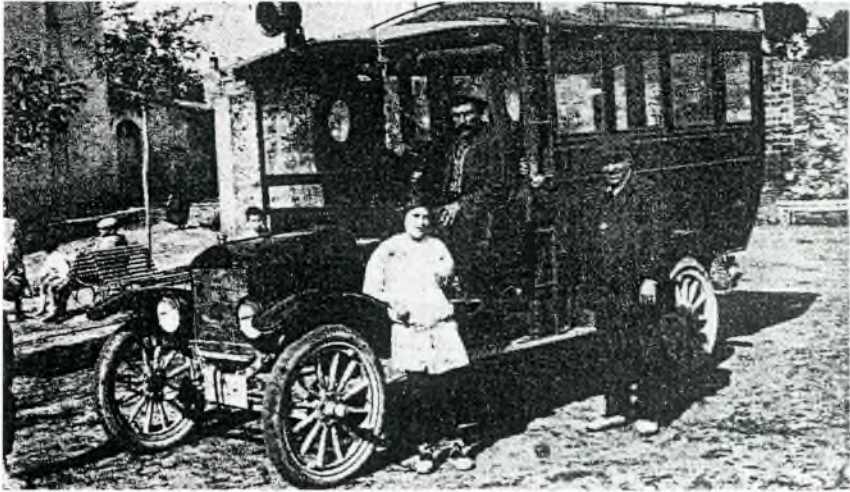

Fig. 12. Primer servei de viatgers en automòbil amb el xofer Miquel Oliver, vers l'any 1920.

davant de la casa del Sr. Patrici, baixava pel carrer del Camp del Coll i, arribat a cal Cranc, girant a l'esquerra, entrava a la carretera de la Bisbal en direcció a la cruïlla. Com que el carrer del Camp del Coll era bastant més fondo del que és ara, donava exacte perquè el cercle metàl·lic del botó de la roda dreta fregués amb la pedra limitant de la vorera. El senyal deixat pel fregar dues vegades cada dia encara es pot veure al llarg de la vorera del costat de mar de la Casa de la Vila.

L'actual SARFA va arribar a Calonge poc abans de la Segona República. El primer cotxe que facilitava als passatgers l'accés a la cruïlla fou un Hispano Suiza de 5 places –amb volant a la dreta, com tots els cotxes d'aquesta marca–, que s'arrencava amb maneta –eren vehicles amb magnet; la dinamo s'introduí posteriorment–, cosa que calia fer amb els cinc sentits, perquè el freqüent retrocés, sobretot a l'hivern, era causa de fractura del canell. Tenia el canvi de marxes i el fre de mà igualment a la dreta, però fora de la carrosseria. El xofer fou en Joaquim Oliver, conegut com en Quimet dels Autos, que ja treballava per a l'empresa Ribot Font i Artigues. Va tornar a Calonge solter, i aparcava l'Hispano Suiza davant mateix de la casa dels seus pares, en la qual ara hi ha una carnisseria, al carrer d'Angel Guimerà. La part del conductor no es tancava i amb la disposició del fre i del canvi esmentat, induïa a jugar-hi. Un noi amb uns quants anys més que jo, el va alliberar, i el cotxe va seguir el pendent i s'aturà en una porta de la casa que llavors hi havia a la Doma.

Aviat en Quimet Oliver es va casar amb la Rosa Serras. En aquell temps, a la nostra casa de la Plaça, que llavors es deia de la Constitució, hi havia la fonda que regentava en Pere del Vi. Sentint-se ja gran, poc després va traspasar-los el negoci. Així, en Quimet i el cotxe o els cotxes varen desplaçar-se a la plaça, on romangueren fins a la dècada dels seixanta.

El trajecte de simplement tres quilòmetres permetia connectar amb tots el autocars de línia de l'empresa que passaven per la cruïlla, en un o altre sentit. El primer servei només es feia si el passatger o els passatgers l'havien demanat el vespre abans. La sortida era a les 5 del matí. Així, els calongins que volien anar a Barcelona arribaven a temps a Caldes de Malavella per pujar al tren de les 7. Calia matinar per arribar a Barcelona a les 9. Com a detall, afegeixo que mentre va romandre oberta l'Exposició Universal de Barcelona, l'any 1929, es va poder comprar un bitllet combinat d'auto i tren, d'anada i tornada, per 6 pessetes, que llavors eren de plata. Així, vaig fer el meu primer viatge a Barcelona en el tren gros, anotant en una llibreteta el nom de cada una de les estacions; el tren parava a quasi tots els pobles del recorregut.

Les bicicletes, primer de contrapedal –es frenava fent força cap enrere–, model de fre que en un país tan avançat com els EUA s'ha venut fins no fa gaires anys –i tal vegada encara es ven actualment, ja que és un fre ben fiable–, varen facilitar la comunicació. No obstant això, l'ús no va ser mai tan massiu com als països del Nord d'Europa.

Recordo que a la dècada dels anys trenta, en què eren molts els obrers que treballaven en indústries, principalment del suro, de Palamós o de Sant Antoni, solien anar i tornar a peu; gairebé només empraven la bicicleta els que volien dinar a casa seva. Després de 1928 aparegueren els primers canvis de marxa de tres pinyons, les llantes de fusta i els pneumàtics tipus tubular, molt fàcils de posar i treure i que empraven gairebé amb exclusivitat els corredors professionals.

En aquell temps un dels homes de Calonge qualificables de singulars fou un ciutadà conegut per tothom com en Pascalet. Vivia davant de l'església, a la casa on ara hi ha la botiga de la Rosa, Salat i Dolç. Aquesta casa tenia i té, damunt del límit inferior del carrer del Càlcul, una finestra, i darrere la finestra en Pascalet tenia instal·lat un estudi fotogràfic, en el qual ja el 1925 feia boniques fotografies en color, que perduren –a casa encara en tenim de disfresses de Carnestoltes de quan érem petits. Era un veritable aficionat a la bicicleta per potenciar l'excursió. Recordo, per exemple, que comandava el grup de ciclistes, fins i tot fins a Rupit.

Les motocicletes sí que trigaren a prodigar-se. La marca anglesa BSA va ser la que primer vaig veure. Recordo que el 1934 ja n'hi havia de 5 cavalls de potència. Fins el 1936 només recordo tres calongins en BSA o en Torrot. Les BMW foren posteriors a 1939.

Quant als metges, ja he fet referència a la tartana del Sr. Xipell, però l'any 1925 va substituir tartana i cavall per un cotxe, ja estrenat, que no li donava bon servei; el 1927 va estrenar un Citroën Coupé, que féu servir ben poc, ja que el 1929 se n'anà a Austràlia. Havia conegut i tractat una neboda de la Rosita Roura, la Mary Gras, nascuda a Austràlia, però en una casa on sempre es parlà català; es varen casar i s'establí a Melbourne.

En aquells anys, el Sr. Baldiret tenia un Citroën de segona o tercera mà, ben petit; les úniques dues places que tenia eren ben justes; la del conductor estava bé per a ell, ja que era un home més aviat petit i prim, sempre ben vestit, però la que no sé si hi podia entrar era la muller, la Sra. Dorotea, que era una persona grosseta. El cotxe era descapotable i, a pesar de la lona, a l'hivern s'hi havia de passar molt fred. El 1933, aquell vehicle va ser substituït per un Opel nou de trinca, bastant ampli per a l'època i ben carrossat, en el qual vaig poder llegir la primera paraula anglesa: *stop*; quedava ben visible en un dels pilots en accionar el fre de peu.

A pesar de tenir cotxe nou, el Sr. Baldiret va continuar fent gala de prudència en dir que no ultrapassava els 40 quilòmetres per hora; i era veritat, amb la bicicleta l'atrapàvem. Crec que el viatge més llarg que va fer aquell cotxe nou era anar a Sant Feliu de Guíxols una vegada a la setmana, amb la Sra. Dorotea, per sopar amb el fill, en Robert, que hi estava establert com a metge.

En el període 1930-36 a Calonge hi havia solament una vintena d'automòbils; quatre eren Ford tipus T, un de nou, un altre d'usat i dos de classe luxe; dos FIAT; tres Renault, dels quals només un era nou, estrenat

per en Josep Pijoan, que a les rectes una mica llargues ja es posava a 100 quilòmetres per hora, velocitat fabulosa en aquell temps; dos Citroën (un amb motor flotant, el primer taxi fiable que hi va haver a Calonge); un Rosengard del metge Herrero, vehicle que amb moltíssima freqüència necessitava l'ajuda del mecànic, en Badó Abad; dos Opel, el nou del Sr. Viladesau i un de no tan nou del metge Morlius; un Peugeot nou de trinca d'Alfons Vidal; un Overland, taxi que s'espantava sovint; un De Soto; un Avion-voisin de luxe, però sense calefacció, i un Chevrolet nou. Ara, aquesta quantitat de cotxes es poden veure estacionats a molts carrers del poble.

A més dels turismes, hi havia tres camions en ús i dos de guardats en dos porxos, l'un a can Tomaset i a l'altre a can Japic; aquests eren molt primitius i havien servit com a transport forestal. Els tres camions en ús, els vaig veure estrenar. Foren un Chevrolet, que va arribar a Calonge solament amb motor i xassís, va ser carrossat a la plaça del Castell per en Joan Vergeli (en Nitú Carreter), i va iniciar el servei públic a la vila; més tard vingué un Mercedes-Benz, de més potència, pertanyent als germans Pijoan i que, conduït per en Santiago, portava principalment grans carretades de sarrions de carbó a l'estació de Flassà, a través de la Ganga. El tercer, un Ford mitjà, que durant un cert temps féu l'ordinació a Barcelona. Tots els vehicles foren decomissats el 1936, poc abans de començar la Guerra Civil.

Fig. 13. Servei de passatgers "Ribot-Font-Artigues".

Acabada la guerra (abril de 1939), i per un cert temps, la bicicleta continuà essent un bon ajut per reduir el temps de desplaçament. Aviat es pogueren adquirir ciclomotors i més tard petites motocicletes. Els cotxes, de moment, foren escassos. El metge Turró va haver d'esperar fins el 1955 per gaudir d'un Volkswagen Escarabat, que estrenà.

Espero que aquest recull pugui servir com a record per a la gent gran que va viure l'època i, especialment, perquè els joves, comparant, puguin apreciar com han canviat coses que ens afecten a diari.